

<https://jhr.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Historical Researches

E-ISSN: 2476-3306

Document Type: Research Paper

Vol. 17, Issue 2, No.66, Summer 2025

Received: 29/06/2025 Accepted: 16/08/2025

The Administrative Role of the Royal Woman Irtašduna Based on the Persepolis Tablets

Hedieh Eskandari

M.A., Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran
hedieh.eskandari@ut.ac.ir

Hossein Badamchi *

Associate professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran
hbadamchi@ut.ac.ir

Abstract

This study examined the economic and social status of Irtašduna, the daughter of Cyrus the Great and wife of Darius I, within the administrative and bureaucratic framework of the Achaemenid Empire. It demonstrated that Irtašduna wielded significant independent authority—extending beyond conventional bureaucratic boundaries—in areas such as distribution of wine and beer, management of private estates (ulhi), allocation of rations to female workers and postpartum mothers, and financial oversight. The article aimed to reconstruct Irtašduna's proactive role in resource allocation and the organizational network under her command. The research methodology involved analyzing and interpreting administrative documents, along with a comparative study of specialized concepts like tibba and the "king's table" in Elamite texts, as well as Greek accounts (e.g., those of Heracleides and Polyaeus). Findings indicated that Irtašduna issued orders bearing her own seal, directly managed multiple estates, and oversaw the distribution and redistribution of rations through a network of agents. The analysis of these documents revealed a structured, goal-oriented, and economically planned system of social provision under her direction. Irtašduna should not be viewed merely as the wife of Darius; she was a capable and empowered administrator within the Achaemenid economic system. She directly supervised key aspects of the royal support structure, particularly in rationing, estate management, labor organization, and logistical arrangements for travel.

Keywords: Irtašduna, Estates and Landed Properties, Rations and Remuneration, Personal Network of Administrators, Persepolis Fortification Tablets.

Introduction

Irtašduna, the daughter of Cyrus the Great and cherished wife of Darius I, was a prominent and influential figure in the Achaemenid court. The publication of newly discovered Persepolis Fortification Tablets by Professor Richard Hallock in 1969 revealed her significant administrative and economic role within the socio-economic framework of the Achaemenid Empire. Analysis of these texts indicated that royal women during this period actively participated not only in social affairs, but also in economic management. Leading scholars, including Briant, Brosius, Koch, Henkelman, and Root, have critically examined the socio-economic roles of Achaemenid

* Corresponding author

royal women, particularly Irtašduna. Their research, drawing on Persepolis tablets and iconographic evidence, highlights her substantial administrative authority and influence within the imperial court. This study aimed to investigate Irtašduna's economic and social position within the Achaemenid imperial structure, particularly during the reign of Darius the Great. With extensive financial resources and vast estates at her disposal, Irtašduna emerged as one of the court's most influential figures. The primary research question addressed whether the considerable wealth allocated to her was primarily used for hosting grand royal ceremonies and banquets or whether it mainly served to meet her ongoing courtly and administrative needs. Another core focus of this study was the analysis of her estate management and accounting methods, along with an examination of the economic system that underpinned this structure.

Materials & Methods

This study utilized a library-based and comparative historical approach to analyze Irtašduna's social and economic status with greater accuracy. The methodology involved the systematic examination and cross-referencing of classical sources—particularly Greek texts—and primary archaeological evidence, most notably the Persepolis Fortification Tablets. This approach aimed to reconstruct Irtašduna's administrative functions and evaluate her socio-economic influence within the Achaemenid imperial framework.

Research Findings

The royal woman Irtašduna managed extensive personal estates across three villages and small towns in Persia—Kuknakan, Matannan, and Mirandu—where she exercised direct control over agricultural production and the distribution of goods. The administrative tablets from Persepolis demonstrated her capacity to issue commands for the allocation of grain, wine, and beer, relying on a localized network of agents, carriers, and accountants to execute these orders independently of central institutions (Brosius, 1996, p. 170). These villages classified as *ulhi*—private economic domains distinct from state-owned lands—were documented in Tablets PF 1835–1837 and PF 1857. They operated autonomously under Irtašduna's direct authority and reflected the broader Achaemenid model of royal household economies (Briant, 1996, pp. 736–742; Henkelman, 2010, pp. 45–46). Within this framework, Irtašduna employed and managed large groups of female laborers (*pašap*) at her estates, particularly in Matannan. These women received monthly rations of beer, wine, and grain as evidenced in Tablets PF 1128, PF 1183, and PF 1184. Their roles likely extended beyond textile production to encompass various forms of craft and service labor. Special allocations were also provided to new mothers with notable disparities: women who bore sons received double the rations of those with daughters. For example, Tablet PF 1235 recorded that mothers of sons received 20 liters of grain and 10 liters of wine compared to 10 and 5 liters for mothers of daughters, respectively (Brosius, 1996, pp. 208, 219, 226; Koch, 2000, pp. 270, 346; Safaee, 2025).

Discussion of Results & Conclusion

This study provided a systematic and analytical synthesis that clarified the multifaceted role of Irtašduna within the administrative and economic structure of the Achaemenid Empire. The central hypothesis—that Irtašduna occupied an independent, institutionalized, and efficient position within the Achaemenid economic-administrative system—was strongly supported by documentary data and historical sources. Contrary to the prevailing perception of royal women as merely ceremonial figures confined to the harem, the evidence revealed that Irtašduna wielded considerable executive and financial authority. She owned extensive lands in regions, such as Kuknakan, Matannan, and Mirandu/Uranduš, overseeing the distribution of rations, receipt of goods, and auditing of resources through a dedicated network of agents. Her use of a personal seal, issuance of independent financial orders, and management of private estates classified as *ulhi*, along with her active participation in inspection travels, all indicated that Irtašduna's role within Achaemenid governance was fully institutionalized and well-organized. Irtašduna had clearly defined responsibilities in both managerial and economic domains. She determined monthly rations, evaluated staff performance, and, in some cases, pursued financial grievances. Her precise accounting systems, delegation of authority to local officials, utilization of dedicated reserves for banquets or annual consumption, and involvement in the institution known as the "Royal Table" attested to her activities within a quasi-independent financial-administrative framework. Moreover, the unique rationing system she implemented for pregnant women and mothers of male children highlighted her influence in social spheres and her role in welfare-oriented functions. Methodologically, this research was significant as it transcended secondary Greek narratives, relying instead on the direct analysis of Elamite tablets from Persepolis to present a more accurate portrayal of Irtašduna's position in the Achaemenid economic system.

نقش مدیریتی ملکه ایرتشدونه بر اساس الواح تخت جمشید

هدیه اسکندری^{ID}، کارشناسی ارشد گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

hedieh.eskandari@ut.ac.ir

حسین بادامچی^{ID}*، دانشیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

hbadamchi@ut.ac.ir

چکیده

این پژوهش با عنوان «نقش مدیریتی ملکه ایرتشدونه بر اساس الواح تخت جمشید»، به بررسی جایگاه اقتصادی و اجتماعی ایرتشدونه (Irtašduna) دختر کوروش بزرگ و همسر داریوش یکم، در ساختار اداری و دیوان‌سالاری هخامنشی می‌پردازد. این مطالعه نشان می‌دهد که ایرتشدونه در حوزه‌هایی چون توزیع شراب و آبجو، ادارهٔ املاک شخصی (اولهی)،^۱ تخصیص جیره به کارگران زن و مادران تازه‌زایمان‌کرده و نیز نظارت بر امور مالی از اختیاراتی مستقل و نظام‌مند بهره‌مند بوده است. هدف مقاله، بازسازی نقش فعال ایرتشدونه در فرایندهای تخصیص منابع و شبکهٔ سازمانی تحت فرمان اوست. روش تحقیق مبتنی بر تحلیل و توصیف اسناد اداری، همراه با مطالعهٔ تطبیقی مفاهیم تخصصی مانند Tibba و «خوان شاه» در متون ایلامی و تطبیق آن با گزارش‌های یونانی نظیر هراکلیدس (Heraclides) و پولیانوس (Polyaenus) است. یافته‌ها نشان می‌دهد ایرتشدونه با مهر شخصی خود، فرمان صادر می‌کرده، بر املاک بسیاری نظارت مستقیم داشته و از طریق شبکه‌ای از کارگزاران اقدام به تخصیص جیره می‌کرده است. تحلیل این اسناد، نظام حمایتی تحت مدیریت او را ساختاریافته، هدفمند و مبتنی بر برنامه‌ریزی اقتصادی نشان می‌دهد. ایرتشدونه نه تنها همسر داریوش، بلکه مدیری توانمند و صاحب‌اختیار در نظام اقتصادی هخامنشی به شمار می‌آید که بخش‌هایی از ساختار پشتیبانی دربار، به‌ویژه در زمینه‌های جیره‌دهی، مدیریت املاک، نیروی انسانی و سازمان‌دهی سفرها، زیر نظر مستقیم او اداره می‌شده است.

واژه‌های کلیدی: ایرتشدونه، املاک، جیره و مواجب، شبکهٔ کارگزاران اختصاصی، الواح باروی تخت جمشید.

* نویسندهٔ مسئول

۱. مقدمه

ایرتشدونه، دختر کوروش بزرگ و همسر محبوب داریوش، از چهره‌های برجسته و تأثیرگذار دربار هخامنشی بود. نام ایرتشدونه در منابع مختلف به شیوه‌های گوناگونی ثبت شده است: در ایلامی Ir-taš-du-na، در یونانی Artystone (هرودوت، ۱۳۸۹، ج. ۳/بندهای ۷۲، ۸۸) و در فارسی باستان Rtastūnā (۳۰۱). علاقه عمیق داریوش به ایرتشدونه تا حدی بود که فرمان داد تندیس از طلا برای او بسازند (هرودوت، ۱۳۸۹، ج. ۷/بند ۶۹). ریچارد هلوک (Hallock Richard) با انتشار بخشی از الواح بایگانی باروی تخت جمشید در سال ۱۹۶۹، پرده از نقش مدیریتی و اقتصادی این ملکه در ساختار اجتماعی و اقتصادی دربار هخامنشی برداشت. تاکنون نام ایرتشدونه در بیست و پنج لوح از مجموعه اسناد باروی تخت جمشید (Hallock, 1969)، همراه با مهر شخصی او، شناسایی شده است؛ با این حال، از آنجا که کل مجموعه اسناد باروی تخت جمشید تاکنون به صورت کامل منتشر نشده، این امکان وجود دارد که در آینده و با انتشار نسخه نهایی و کامل بایگانی، شمار اسناد درباره ایرتشدونه افزایش یابد. شایان ذکر است که داده‌های این مطالعه بر مبنای الواح منتشرشده کنونی استوار است؛ بنابراین، یافته‌ها می‌توانند با انتشار اسناد جدید، تکمیل و بازنگری شوند. در میان خاندان سلطنتی، پس از شاه و ایردبمه (Irdabama)، نام ایرتشدونه بیشترین تکرار را در بایگانی باروی تخت جمشید دارد (Henkelman, 2010/1400, p. 64). زنان درباری در دوره هخامنشی نه تنها در امور اجتماعی، بلکه در مدیریت اقتصادی املاک و دارایی‌های خود، نیز نقش فعالی ایفا

می‌کردند. آنان مسئولیت نظارت بر گروه‌های کاری اعم از زنان و مردان را بر عهده داشته و برای وظایف مدیریتی خود، دستمزدی برابر با مردان دریافت می‌کردند (Safaei, 2016, p. 119).

ازدواج داریوش با ایرتشدونه، بخشی از سیاست هوشمندانه‌ای بود که با هدف تقویت مشروعیت سلطنتی او صورت گرفت. در نظام سیاسی هخامنشی، زنان نقشی مستقیم در جانشینی نداشتند؛ اما پیوند زناشویی با دختران خاندان سلطنتی، جایگاه و مشروعیت سیاسی پادشاه را تقویت می‌کرد (Brosius, 1996/1389, p. 66). ازدواج با ایرتشدونه، دختر کوروش بزرگ، نه تنها قدرت داریوش را تثبیت کرد، بلکه از پیوند او با دیگر اشراف‌زادگان ایرانی نیز جلوگیری و بدین ترتیب، ظهور مدعیان احتمالی با خون سلطنتی را خنثی می‌کرد (Brosius, 1996/1389, p. 250-251). ایرتشدونه، مادر دو پسر داریوش به نام‌های ارشامه (Arsames) و گوبریاس (Gobryas) بود (هرودوت، ۱۳۸۹، ج. ۷/بندهای ۶۹، ۷۲). در الواح تخت جمشید، نام او دو بار با عنوان Dukšiš، به معنای «بانوی درباری» معرفی شده است (PF 6764, PF 1795). این عنوان نشان از جایگاه والای ایرتشدونه در ساختار اجتماعی و سیاسی هخامنشیان دارد؛ جایگاهی که با اختیارات مالی و مدیریتی همراه بود (Brosius, 1996/1389, p. 39). ایرتشدونه از مالکان بزرگ در دوره هخامنشی بود که املاک و اراضی کشاورزی گسترده‌ای در روستاهای مَتَن، مَتَزِش، میرَندو (Mirandu)،

^۱ مَتَن (Matannan) حدود بیست بار در الواح تخت جمشید ذکر شده و ارتباط نزدیکی با کوکَنَن دارد. این منطقه به تولید محصولات کشاورزی، به‌ویژه دانه تَرَمو، معروف بوده و توزیع جیره در آن، نادر است (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۵۳).

کوکَنکن^۲، در اختیار داشت. ایرتشدونه توانسته بود با اتکا به این منابع، جیره‌ها و مواد غذایی را از انبارهای خود، میان کارگزارانش توزیع کرده و با نظارت مستقیم فعالیت آنان، عملکرد کارگزارانش را ارزیابی کند. او نه تنها نظارت بر کارگران زن و مرد بسیاری را بر عهده داشت، بلکه کارگزاران شخصی مانند شَلَمَنَه (Šalamana) و دَتوکَه (Dutukka) نیز در خدمت او بودند. ایرتشدونه به‌طور مستقیم نحوه توزیع این جیره‌ها را میان کارگران مشخص می‌کرد و بر تمامی کارها نظارت دقیق داشت. در جامعه هخامنشی، زنان جایگاه ویژه‌ای داشتند؛ به‌ویژه زنانی که پسر به دنیا می‌آوردند، از مزایای بیشتری بهره‌مند می‌شدند. الواح تخت‌جمشید به شماره‌های (PF 2048, PF 1200, PF 1237) نشان می‌دهد که زنان پس از زایمان به مدت یک ماه، جیره اضافی شامل شراب، آبجو و غلات دریافت می‌کردند و این مقدار برای مادران دارای فرزند پسر، دو برابر مادران دارای فرزند دختر بود (Brosius, 1996/1389, p. 228). این جیره‌های اضافی که فراتر از سهمیه عادی بود، نوعی پاداش تلقی شده و به بهبود سریع‌تر مادران کمک می‌کرد (Briant, 1996/1378, p. 723).

این پژوهش با هدف بررسی جایگاه اقتصادی و اجتماعی ملکه ایرتشدونه، دختر کوروش بزرگ و همسر داریوش یکم، در ساختار اداری و دیوان‌سالاری شاهنشاهی هخامنشی صورت گرفته است. مسئله محوری این است که ایرتشدونه چگونه

در چارچوب نظام حکمرانی هخامنشی، با بهره‌گیری از منابع مالی، املاک اختصاصی، شبکه‌ای از کارگزاران و اختیاراتی مستقل، در فرایندهای مدیریتی، اقتصادی و حسابرسی نقش‌آفرینی کرده است. این پژوهش با تکیه بر مجموعه باروی تخت‌جمشید، و با بهره‌گیری از روش تحلیل اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای، در پی آن است تا عملکرد این ملکه را در قالب نهادی اقتصادی و اداری بازسازی و تبیین کند. فرضیه پژوهش آن است که ایرتشدونه، برخلاف تصور رایج از موقعیت تشریفاتی زنان دربار، جایگاهی مستقل و نهادینه‌شده در ساختار اقتصادی شاهنشاهی داشته است؛ به‌گونه‌ای که با صدور فرمان‌های مالی با مهر شخصی خود، مدیریت املاک گسترده، نظارت بر توزیع جیره‌ها، و سازمان‌دهی نیروی انسانی، ساختاری کارآمد و نسبتاً خودمختار را در درون نظام اداری هخامنشی هدایت می‌کرده است. وجه تمایز و امتیاز اصلی این پژوهش، گردآوری و تحلیل منسجم و یکپارچه تمامی داده‌های منتشرشده درباره ایرتشدونه است؛ از جمله اسناد کارگزاران اختصاصی ملکه، جیره‌ها و مواجهه‌ها که به‌طور مستقیم و با فرمان شخصی او پرداخت شده، همچنین املاک و دارایی‌هایی که تحت تملک یا مدیریت او بوده‌اند. این پژوهش، افزون‌بر واکاوی وجه اقتصادی عملکرد ایرتشدونه، به بعد اجتماعی و کارکرد حمایتی دستگاه تحت نظارت وی نیز می‌پردازد. مقایسه این داده‌ها با پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که تاکنون چنین بازسازی جامعی از ساختار اقتصادی و اداری وابسته به ایرتشدونه در دوره هخامنشی انجام نگرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

در دهه‌های اخیر، به مطالعه نقش و جایگاه زنان دربار هخامنشی، به‌ویژه شخصیت برجسته‌ای چون

^۱ مَتَزیس (Matezziš) پس از تخت‌جمشید، مهم‌ترین مرکز در فارس بود و هشتاد و هفت بار در متون ذکر شده است؛ یعنی سه برابر بیشتر از شیراز (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۲۳). در الواح بارو، نیمی از متون درباره مَتَزیس به جیره‌های ویژه و منظم برای گروه‌های کاری اختصاص دارد (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۲۵).

^۲ کوکَنکن (Kuknakan) واقع در نزدیکی انشان، از جنوب با شیراز و از شرق با مَتَن هم‌مرز بود (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۵۰).

ایرتشدونه، در حوزه تاریخ‌نگاری ایران و مطالعات باستان‌شناسی توجه روزافزونی شده است؛ با این حال، بسیاری از آثار موجود به صورت پراکنده و سطحی به این موضوع پرداخته‌اند و کمتر به تحلیل عمیق و مستندات اصیل ایرانی استناد شده است. پژوهش حاضر، با تکیه بر داده‌های باستان‌شناسی موجود، مانند الواح تخت جمشید و تحلیل دقیق آن‌ها، تلاش دارد جایگاه واقعی و نقش اجتماعی و اقتصادی ایرتشدونه را در ساختار شاهنشاهی هخامنشی بازشناسی کند.

نخستین پژوهش مهم در این زمینه، کتاب ارزشمند *الواح باروی تخت جمشید اثر هلوک* (Hallock, 1969) است که تحول چشمگیری در مطالعه ساختار اداری و اقتصادی شاهنشاهی هخامنشی و نقش زنان درباری ایجاد کرد. هلوک بر اساس بررسی دقیق بیست و پنج لوح منتسب به ایرتشدونه، اطلاعات مهمی درباره نقش اقتصادی مدیریت او ارائه داده است که به شناخت دقیق‌تر جایگاه زنان در ساختار اقتصادی هخامنشی یاری می‌رساند. بریان (Briant, 1996/1378) نیز در اثر شاخص خود، *تاریخ شاهنشاهی هخامنشی از کوروش تا اسکندر*، بخشی را به زنان هخامنشی اختصاص داده است. در ادامه این پژوهش‌ها، ماریا بروسیوس (Brosius, 1996/1389) در کتاب *زنان هخامنشی در ایران باستان* که بر اساس پایان‌نامه دکترای وی در دانشگاه آکسفورد نگاشته شده، به مطالعه کلی زنان دربار هخامنشی پرداخته است. از سوی دیگر، کخ (Koch, 2000/1386) نیز در کتاب خود با عنوان *از زبان داریوش*، به بررسی وضعیت اجتماعی و اقتصادی زنان سلطنتی هخامنشی پرداخته است؛ با این حال، تحلیل‌های او درباره ایرتشدونه پراکنده است و بیشتر بر پایه روایت‌های یونانی استوار مانده است. در ایران، ارفعی (۱۳۸۷) با ترجمه

و تحلیل دقیق گل‌نشته‌های باروی تخت جمشید (متن‌های TEH, FORT)، سهم مهمی در شناخت ساختار اقتصادی، اداری و جایگاه اجتماعی افراد از جمله زنان درباری ایفا کرده است. تلاش او در فهم دقیق زبان و واژگان ایلامی و ثبت دقیق جغرافیا، مشاغل و اقلام اقتصادی، زمینه‌ساز پژوهش‌های بعدی در ایران شد. همچنین، صفایی (Safaei, 2016) در پژوهش خود با عنوان «Achaemenid Women: Putting the Greek Image to the Test» تلاش کرده است تا تصویر زنان هخامنشی را فراتر از روایات یونانی بازبینی کند و به بازشناسی نقش واقعی آنان بر اساس شواهد ایرانی بپردازد. در پایان، روت (Root, 2021) در مقاله خود با عنوان «The royal wife Irtašduna and her seal (PFS)» (38) به طور ویژه به نقش اقتصادی و اجتماعی ایرتشدونه در دوران هخامنشی پرداخته است. وی نشان می‌دهد که ایرتشدونه، دختر کوروش بزرگ و همسر کمبوجیه، پس از مرگ کمبوجیه با داریوش اول ازدواج کرد و به یکی از بانفوذترین زنان دربار هخامنشی تبدیل شد. روت با تحلیل مهر ایرتشدونه (PFS 38)، به پیوندهای عمیق سیاسی و فرهنگی میان شاهنشاهی هخامنشی و مصر اشاره می‌کند.

۳. اختصاص جیره و مواجب توسط ملکه ایرتشدونه
در الواح تخت جمشید، شاه، معمولاً صادرکننده اصلی مجوز برداشت کالا از طریق اسنادی مهرشده، برای مقامات برگزیده بود؛ با این حال در برخی متون، ایرتشدونه و پسرش ارشامه، به طور مستقل فرمان برداشت شراب و آبجو را از املاک خود، صادر می‌کردند (PF 0734, PF 0733, PF 2035). این جایگاهی بود که معمولاً به شاه و همسران او اختصاص داشت (Henkelman, 2010/1400, p. 30). یکی از نکات درخور توجه درباره ایرتشدونه،

استفاده از مهر شخصی او بر روی الواح است. برخلاف مهرهای رایج و اداری نظیر (PFS 0007) و (PFS 0066)، مهرهای شخصی ایرتشدونه، بر روی این اسناد حک شده است. این موضوع نشان می‌دهد که مراکز حسابرسی تخت جمشید که معمولاً باید تأییدیه نهایی را بر اسناد مالی و اداری ثبت کنند، در این مواقع نادیده گرفته شده‌اند. احتمالاً کالاها بر اساس اختیارات شخصی ایرتشدونه دریافت شده و او مهرهای خود را بر این اسناد ثبت کرده است تا نشان دهند که این جیره‌ها با تأیید و فرمان مستقیم وی، و نه از سوی نهادهای حسابرسی صادر و مصرف می‌شده است (Henkelman, 2010/1400, p. 35). جالب اینکه تمامی متونی که مهر شخصی ایرتشدونه بر آنها ثبت شده، به توزیع شراب و آبجو اختصاص دارند و سایر کالاها همچنان از مسیرهای رایج و تحت نظارت سیستم اداری دریافت و توزیع می‌شدند. هنکلمن احتمال می‌دهد که اداره‌های حسابرسی رسمی که مهرهایی نظیر (PFS 0007) و (PFS 0066) داشتند، اختیار آنها و نیز دسترسی به نوشیدنی‌هایی چون شراب و آبجو را نداشته‌اند؛ از این رو بانوان سلطنتی مانند ایرتشدونه ناچار بودند این اقلام را از منابع شخصی یا خارج از چارچوب‌های رسمی تهیه و توزیع کنند. این موضوع احتمالاً نشان‌دهنده آن است که ایرتشدونه در حوزه مدیریت و حسابرسی نوشیدنی‌ها، اختیاراتی مشابه شاه داشته است (Henkelman, 2010/1400, p. 35).

۴. کارگزاران اختصاصی ملکه ایرتشدونه

شکلمنه

شکلمنه (اسم خاص) از مدیران عالی تخت جمشید بود که در شش فرمان کتبی از ایرتشدونه، نام او به چشم می‌خورد (PF 1836-1839, NN 0761, PF 1137).

سه ناحیه میرندو، کوکنکن و متنن در حیطه وظایف او بود و مسئولیت توزیع جیره‌های مختلف از جمله انجیر و جو را بر عهده داشت. در این الواح، او به‌عنوان مسئول تخصیص انجیرهای ایرتشدونه (PF 0168) و جیره‌های مادران در کوکنکن (NN 1707) معرفی شده است. در سال بیست و دوم پادشاهی داریوش، پانصد و هفتاد لیتر انجیر به‌عنوان پرداختی کم^۱ به حساب میند (Minda)، کارگزار ناحیه متنن، برای ایرتشدونه واریز شد. شکلمنه، به‌عنوان مقسم^۲ اصلی، مسئول توزیع این محموله بود و نظارت دقیقی بر این فرایند داشت (PF 0168). در فرمان‌های کتبی ایرتشدونه، مأموریت داشت تا حجم فراوانی از شراب را به افراد مشخصی تخصیص دهد. او هزار لیتر شراب برای اومی^۳ (PF 1836)، هزار لیتر شراب برای کمشبنه (Kamšabana) حسابدار^۴ (PF 1837)، دویست لیتر شراب برای دریزه^۵ (PF 1838)، پانصد لیتر شراب برای میترنگکه (Mitranka) و همراهانش (PF 1839) اختصاص داد. در تمامی این فرمان‌ها، ایرتیمه (Irtima) به‌عنوان هیرکور (Hirakurra) نظارت بر توزیع را بر عهده داشت. شکلمنه، مدیر دارایی‌های ایرتشدونه در کوکنکن، نقشی کلیدی در سامان‌دهی دقیق جیره‌ها و منابع سلطنتی ایفا می‌کرد (Henkelman, 2010/1400, p. 64).

^۱ کم (kem) معنای نامشخصی دارد. ممکن است در زمینه ذخایر غلات ترمو و میوه‌ها باشد (Hallock, 1969, p. 697).

^۲ در تخت جمشید، تخصیص جیره‌ها توسط تقسیم‌کننده‌ها انجام می‌شد؛ اما مقامات عالی‌رتبه‌ای مانند پرنکه و شاه، این کار را مستقیماً مدیریت می‌کردند (Aperghis, 1999, p. 169). ایرشنه در سال بیست و یکم پادشاهی داریوش به‌عنوان تقسیم‌کننده ارشد، مسئول صدور اسناد جیره‌بندی بود (Aperghis, 1999, p. 171).

^۳ Umi

^۴ حسابدار (Accountant) مسئول جمع‌آوری محصولات به‌عنوان مالیات و نظارت بر حمل‌ونقل آنها بود (Aperghis, 1999, p. 192).

^۵ Darizza

هیرکور

هیرکور (لقب) پنج بار در مجموعه الواح باروی تخت‌جمشید (PF 1835-PF 1839) آمده است؛ چهار مرتبه در فرمان‌های ایرتشدونه و یک بار نیز در فرمانی از ارشامه، پسر او. از نگاه هنکلمن، این اصطلاح به‌طور ویژه توسط کاتبان منتسب به ایرتشدونه و پسرش به کار می‌رفته و به مقامی عالی‌رتبه یا به‌صورت تحت‌لفظی «نیرودهنده» تعبیر می‌شود (Henkelman, 2010/1400, p. 64). هلوک این عنوان را به «حامل شراب» یا فردی که وظیفه انتقال و نظارت بر حمل شراب را بر عهده دارد، ترجمه کرده است (Hallock, 1969, p.697).

دَتوگه

دَتوگه (اسم خاص) در دو فرمان کتبی از ایرتشدونه (PF 1835, NN 2523) و به‌عنوان کارگزار و مسئول تخصیص شراب ذکر شده است. او شاید به‌عنوان قائم‌مقام شلَمَنَه در نظام اداری تخت‌جمشید فعالیت کرده باشد. در یکی از این فرمان‌ها (PF 1835)، ایرتشدونه به دَتوگه فرمان می‌دهد تا صد لیتر شراب از املاک میرَندو (Mirandu) برای آنکَمَه (Ankama) صادر شود. نظارت بر این مأموریت به عهده اُتَر (Utar) بود که نقش «هیرکور» یعنی مدیریت و نظارت بر فرایند توزیع را بر عهده داشت (Henkelman, 2010/1400, p. 64).

۵. املاک و دارایی‌های ملکه ایرتشدونه

در لوح بارو به شماره PF 1836، در سال بیست و دوم پادشاهی داریوش، ایرتشدونه فرمان می‌دهد تا هزار لیتر شراب از ناحیه کوکَنکن به فردی به نام اومی تحویل داده شود. در این مأموریت، شخصی به نام ایرتیمه به‌عنوان هیرکور (حامل شراب) عمل

می‌کند. این میزان شراب، همچنین، به فرمان ایرتشدونه و توسط همین فرد به کَمَشَبَنَه (Kamšabana)، حسابدار معتمد وی نیز داده می‌شود (PF 1837).

در سال بیست و دوم و در لوح PF 0166، اطلاعاتی از ذخیره هفت هزار و صد لیتر و در لوح PF 0167 از ذخیره پانصد و چهل لیتر هدَئیش تَرمو (Hadatiš Tarmu) در مَتَن به نام ایرتَنَه (Irtena) و بکومَرَنوش (Bakumarnuš) موجود است. همچنین در لوح PF 0168، در همان سال، پانصد و هفتاد لیتر انجیر به حساب میند، یکی از کارگزاران ایرتشدونه، واریز شده است. لوح NN 1685، در سال بیست و دوم، حاوی فرمان ذخیره دو هزار و نهصد و سی لیتر تَرمو (نوعی غله)، به‌صورت پرداختی غله در مَتَن برای ایرتشدونه است. در همان سال، مطابق لوح NN 0208، دو هزار و صد لیتر تَرمو نیز در همین منطقه برای او ذخیره شده بود. این شواهد نشان می‌دهد که ایرتشدونه، به‌طور مستقیم از منابع کشاورزی نواحی مختلف بهره‌برداری کرده و ذخایر غذایی خود را به‌دقت مدیریت می‌کرد. به نظر می‌رسد کوکَنکن، منطقه‌ای سرسبز و حاصلخیز با تاکستان‌های وسیع بوده که شراب مصرفی ایرتشدونه از آنجا تأمین می‌شده است. در مقابل، ناحیه مَتَن به‌عنوان یکی از مراکز مهم تولید غلات و حبوبات، منبع اصلی تأمین مواد غذایی برای جشن‌ها و میهمانی‌های بزرگ او بوده است. شبکه‌ای از حاملان، حسابداران و مدیران منطقه‌ای تحت نظارت ایرتشدونه فعالیت می‌کردند تا اطمینان حاصل شود که تمامی نیازهای غذایی و نوشیدنی او به‌موقع و به‌درستی تأمین شود (Henkelman, 2010/1400, p. 64).

لوح PF 1835 فرمانی از ایرتشدونه است که به دَتوگه، کارگزار املاکش در منطقه میرَندو صادر شده

در میرندو/ اورندوش (Urunduš) بر عهده داشت (Brosius, 1996/1389, p. 170).

۶. کارکرد اولهی ایرتشدونه

در الواح تخت جمشید، سه نوع اراضی اصلی ذکر شده که نقش مهمی در نظام اقتصادی و اداری هخامنشیان داشته است: ۱. پرتتش (Partetaš) که زمین‌های حاصلخیز شامل باغ‌ها و اراضی زیر کشت می‌شد؛ ۲. ایرمدیم (Irmadim) که در متون تخت جمشید، به صورت عام برای اشاره به ملک یا دارایی، به ویژه املاک زراعی و مستغلات به کار می‌رود؛ ۳. اولهی که به مجموعه‌ای از اراضی و کشتزارها اطلاق می‌شد که تحت اداره رئیس خانه بودند. بانوان سلطنتی مانند ایرتشدونه از این نوع اراضی در اختیار داشتند (Briant, 1996/1378, p. 736, 742). واژه اولهی معادل با واژه «ویس» (Viθ) در پارسی باستان و «بیتو» (Bitu) در اکدی که به معنای «خانه» یا «ملک» است و تنها در متونی درباره شاه یا اشراف عالی‌رتبه پارسی چون ایرتشدونه به کار می‌رود. اولهی‌ها برخلاف اراضی پرتتش و ایرمدیم، به دارایی‌های خانوادگی و شخصی شبیه بودند و خارج از سازوکارهای اداری دولت، با نظامی دقیق و مدیریتی مستقل اداره می‌شدند (Henkelman, 2010/1400, p. 45, 46). این واحدها فقط درآمدهای مشخصی را در اختیار اعضای خاندان سلطنتی یا افراد معتمد شاه قرار می‌دادند. این درآمدها را می‌توان با نظارت مستقیم دربار، بازپس‌گیری کرد و در وضعیت خاص ممکن بود، قطع شوند؛ موضوعی که نشان‌دهنده نظارت کامل دربار بر منابع اقتصادی بود (Briant, 1996/1378, p. 768). در این املاک، گروهی از کشاورزان، کارگران، مدیران و خدمتکاران به طور سازمان‌یافته زندگی و کار می‌کردند و یک نظام

است. به موجب این فرمان، دتوکه موظف بود صد لیتر شراب به فردی به نام آنکمه تحویل دهد. این شراب از منابع شخصی ایرتشدونه در میرندو تأمین می‌شد و آنکمه، که در این سند با لقب هیرکور معرفی شده، مأمور توزیع شراب بود. در الواح دیگری به شکل نامه از دو لوح دیگر نیز نام برده شده است PF 1838 و PF 1839 که در آن‌ها ایرتشدونه فرمان صدور مقادیر بیشتری شراب را صادر می‌کند. در این الواح، شلمنه دو فرمان تخصیص جیره شراب داده است که یکی به میزان دویست لیتر برای شخصی به نام دریزه و دیگری سیصد لیتر برای میترنکه است. در هر دو فرمان، ایرتیمه وظیفه توزیع شراب در منطقه کوکنکن را بر عهده داشت (Brosius, 1996/1389, p. 169). علاوه بر این، در سه لوح مهم دیگر نیز نام ایرتشدونه و پسرش ارشامه به چشم می‌خورد؛ PF 0733 و PF 2035, 0734 که همگی متعلق به سال بیست و چهارم پادشاهی داریوش است؛ برای نمونه، در لوح PF 0733، مقدار چهار هزار و دویست و شصت لیتر غله و آرد تأمین‌شده توسط کمه (Kama)، کارگزار ایرتشدونه، به ثبت رسیده است. در لوح PF 2035، حجم فراوانی از آبجو به میزان پانصد و چهل و سه لیتر به حساب ایرتشدونه و پسرش واریز شده است. این اسناد روشن می‌سازد که ایرتشدونه نه تنها بر مستغلات بسیاری در مناطق مختلف پارس، بلکه بر شبکه‌های پیچیده توزیع کالا نیز نظارت مستقیم داشته است. بر اساس این شواهد، او دست‌کم در سه ناحیه مهم فارس یعنی کوکنکن، متنن و میرندو/ اورندوش املاک و مستغلات داشته است. مدیریت هریک از این املاک به مباشران محلی سپرده شده بود که به طور مستقیم فرمان ایرتشدونه را دریافت و اجرا می‌کردند. به نظر می‌رسد شلمنه مباشر املاک او در کوکنکن و متنن بوده؛ درحالی‌که دتوکه این نقش را

اقتصادی منسجم و مستقل از دستگاه دولتی را شکل می‌دادند (Briant, 1996/1378, p. 741).

فرمان حاضر از جانب پرنکه^۱ به هرنه^۲، متصدی گله‌های احشام، ابلاغ می‌شود؛

«شاه داریوش به من فرمان داد و گفت: صد گوسفند / بز از سرای من (به) بانوی سلطنتی ایرتشدونه، (تحويل) بده!» و اکنون پرنکه می‌گوید: «چنان‌که داریوش شاه به من فرمان داده، همان‌گونه به تو فرمان می‌دهم، اکنون تو صد گوسفند / بز را به بانوی سلطنتی ایرتشدونه (تحويل) بده» چنان‌که شاه فرمان داد! ماه اول، سال نوزدهم. آنسوکه (Ansukka) (این سند را) نوشت؛ مَرزَه (Maraza) این پیغام را ابلاغ کرد (Fort. 6764) (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۳، ۲۵۲).

او به هرنه، نشان‌دهنده ساختار منظم و سلسله‌مراتبی در نظام اداری هخامنشی است. در این متن، اصطلاح «خانه یا سرای من» که توسط پرنکه به آن اشاره شده، برگردان همان واژه اولهی است. در فرمان یادشده، داریوش، به‌وضوح اعلام می‌کند که صد رأس گوسفند یا بز از سرای من، که در واقع همان اولهی شخصی اوست، باید به ایرتشدونه، بانوی سلطنتی، تحويل داده شود؛ بنابراین، «خانه من» در این متن، معرف یک واحد اقتصادی خصوصی و منظم تحت مدیریت پرنکه است که مستقل از خزانه‌های عمومی عمل کرده و می‌تواند نیازهای درباریان را مستقیم تأمین کند. این ساختار اقتصادی، نمونه‌ای از

تقسیم‌بندی دقیق میان اقتصاد دولتی و خصوصی بود؛ درحالی‌که خزانه‌های عمومی مسئولیت نگهداری از ثروت‌های شاهنشاهی و تأمین نیازهای دستگاه اداری را بر عهده داشتند، خانه شاهی با تکیه بر املاک شخصی، استقلال مالی خود را حفظ می‌کرد. این تمایز، به بانوان سلطنتی مانند ایرتشدونه نیز این امکان را می‌داد که به‌صورت مستقل از درآمدهای شخصی خود بهره‌برداری کرده و نیروی کار و تولیدات اقتصادی را تحت نظارت خویش داشته باشند. ایرتشدونه، مالک دو اولهی مهم در مناطق میرندو و کوکنکن بود که به‌روشنی در متون باروی تخت‌جمشید (PF 1837 – PF 1835) ثبت شده است. در این املاک، فردی به نام شلمنه به‌عنوان پیشکار او فعالیت می‌کرد و چندین بار اجرای فرمان‌های ایرتشدونه برای برداشت و انتقال محصولات از کوکنکن را بر عهده داشت (PF 1836 – PF 1837). همچنین شواهد موجود در متن PF 1857 حاکی از آن است که ایرتشدونه احتمالاً املاکی را در روستای متن نیز داشته است؛ زیرا فرمان‌هایی مشخص، برای برداشت غلات از آن منطقه ازسوی وی صادر شده است (Hallock, 1969, p. 118).

۷. برای ضیافت‌های سلطنتی یا تأمین مخارج سالیانه؟

ضیافت‌های سلطنتی در دربار هخامنشی، افزون‌بر کارکرد اجتماعی، مناسبت‌هایی سیاسی برای نمایش عظمت و قدرت پادشاه و ساتراپ‌ها بود. این مراسم در ایامی خاص مانند تولد شاه، سالگرد تاج‌گذاری و مراسم سال نو برگزار می‌شد و شکوه آن‌ها از طریق مدت‌زمان برگزاری، تجمعات، تعداد مهمانان و تنوع غذاها بازتاب می‌یافت. ضیافت‌های خصوصی، محدود به اعضای منتخب دربار بود و حضور در کنار

۱. پرنکه (Parnakka) برادر ویشناسپه و عموی داریوش، در دوره فرمانروایی داریوش (۵۰۶-۴۹۷ ق‌م) نقش مهمی در سازمان‌های اداری هخامنشی داشت. او مسئول تأمین نیازهای خاص شاه و دربار در مواقع ویژه بود (Briant, 1996/1378, p. 788).

۲. هرنه (Harrena) متصدی گله‌های احشام در دوره داریوش بود و از سال ۵۰۶-۵۰۱ ق‌م این سمت را داشت (PF 6764, PF 1795).

پادشاه، افتخاری ویژه به شمار می‌رفت که همسر و پسران شاه از آن بهره‌مند بودند (Brosius, 1996/1389, p. 128). در لوح PF 6764، پرنکه، فرمانی روشن و رسمی صادر می‌کند؛ او از هر نه، متصدی گله‌های احشام، می‌خواهد که صد رأس گوسفند، و در لوح PF 1795 از یمکشده، شراب‌دار دربار، می‌خواهد که دو هزار لیتر شراب به ایرتشدونه، همسر داریوش تحویل داده شود. هر دو فرمان به وضوح بر اساس فرمان شاه صادر شده و نشان‌دهنده مخارج ویژه‌ای است که داریوش شخصاً آن‌ها را تأیید کرده است. برخی محققان مانند خانم کخ و بروسیوس بر این باورند که این مقادیر برای برگزاری ضیافت‌های درباری و مراسم سال نو استفاده می‌شده است (Koch, 2000/1386, p. 188; Brosius, 1996/1389, p. 130-131).

اما هنکلمن به نکته‌ای ظریف اشاره می‌کند: در بیشتر این متون، ماه مشخص نشده است؛ مسئله‌ای که با دقت کاتبان تخت‌جمشید در ثبت جیره‌های ماهانه و روزانه در تضاد است. برخی از متون مربوط به مصرف کالاهای در پیشگاه شاه بدون تاریخ هستند. از جمله این اسناد می‌توان به نمونه‌هایی چون: NN 1384 NN 2213 PF 0726, NN, 0723 NN 0409, NN 0846, PF 2034, 0728, NN 0306 اشاره کرد. هنکلمن (2010/1400, p. 48) نتیجه می‌گیرد که این کالاهای نه برای مناسبت‌هایی چون مراسم سال نو، بلکه برای مصرف روزمره و شخصی ملکه در طول یک سال اداری معین اختصاص یافته است. اگر این اقلام برای مراسم سال نو در نظر گرفته می‌شدند، انتظار می‌رفت که پیش از زمان برگزاری مراسم تخصیص یابند؛ درحالی‌که شواهد نشان می‌دهد تخصیص این کالاهای به صورت منظم و بی‌ارتباط با تاریخ‌های خاص صورت گرفته است. با توجه به این موضوع، باید با احتیاط به تفسیر این داده‌ها پرداخت. حتی اگر دربار

مستقیماً در تخصیص کالا نقش داشته، نبود تاریخ‌های دقیق در برخی اسناد پرسشی اساسی را مطرح می‌کند؛ چراکه در ساختار دیوان‌سالاری هخامنشی، حسابرسی امری حیاتی بود. تأمین‌کنندگان و انبارداران موظف بودند اسناد مهرشده‌ای ارائه دهند که پرداخت و تحویل کالا را تأیید می‌کرد. اگر این متون، گزارش‌های سالانه و تجمیعی باشند، نبود تاریخ دقیق را می‌توان درک کرد؛ زیرا مهر مقامات عالی‌رتبه اعتبار آن‌ها را تضمین می‌کرد؛ اما در صورت نبود تاریخ‌های ماهانه، نظارت تضعیف می‌شد و زمینه برای تخلف فراهم می‌گشت. در چنین اوضاعی، امکان انکار یا تکرار گزارش بدون سند رسمی افزایش می‌یافت؛ بنابراین، اگر هدف اصلی از نگارش این اسناد، حسابرسی بوده باشد -چنان‌که شواهد نشان می‌دهد- انتظار می‌رود که گزارش‌های تخصیص کالا ساختاری دقیق، منسجم و تاریخ‌دار داشته باشند. در این میان، اعداد بزرگ لزوماً نشانه برگزاری ضیافت‌های سلطنتی نیستند (Henkelman, 2010/1400, p. 49).

۸. مصرف کالاهای در پیشگاه شاه: مصرف کالاهای در

حضور شخص شاه یا برای مصرف خوان شاهی؟

متون گروه J^۱ در الواح تخت‌جمشید به انواع مختلفی از کالاهای در مکان‌های گوناگون اشاره دارد. هشتاد و سه نمونه از این کالاهای در «پیشگاه شاه» (Sunki Tibba Makka) و نوزده نمونه دیگر «در پیشگاه» اعضای خاصی از خانواده سلطنتی توزیع شده است: مانند ایرتشدونه، همسر داریوش (PF 0730, PF 0732)، ایرتشدونه و ارشامه، پسر داریوش (PF 0733, PF 0734, PF 2035) و زنی به نام ایردبمه که

۱. متن‌های آذوقه شاهی یا گروه J در بردارنده گونه‌های مختلفی از کالاهای هستند که برای شخص داریوش بزرگ و اعضای خانواده‌اش فراهم شده‌اند. در این دسته افزون‌بر خود شاه از ایرتشدونه همسر وی، ارشامه پسرش و بانویی به نام ایردبمه نام برده می‌شود (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۴۲).

کار رفته که به معنای «در مقابل یا نزدیک ایرتشدونه صرف شد» تعبیر می‌شود. در این عبارت، پسوند-ikkka نشان‌دهنده مفهوم «در مقابل یا نزدیک» است (Henkelman, 2010/1400, p. 45). در این بخش به بررسی معنای دقیق عبارت «در پیشگاه شاه صرف شده EŠŠANA Tibba Makka» می‌پردازیم. درک درست واژه Tibba نقشی تعیین‌کننده در روشن شدن مقصود این عبارت دارد؛ چراکه بسته به تفسیر این واژه، ممکن است منظور از آن، مصرف واقعی کالاها در چارچوب ضیافت‌های باشکوه با حضور شخص شاه باشد یا اشاره‌ای کلی‌تر به تغذیه دربار دارد که شامل طیف گسترده‌ای از افراد مانند خدمت‌گزاران، نگهبانان و دیگر کارکنان باشد.

نسبت او مشخص نیست (PF 0735, PF 0740). در لوح (PF 0733)، تخصیص چهار هزار و دویست و شصت لیتر آرد و غلات برای ایرتشدونه در منطقه‌ای به نام اوتیتی ثبت شده است. همچنین، در سند PF 2035، پروانه (Parruna)، مسئول محلی، پانصد و پنجاه و سه لیتر آرد را برای ایرتشدونه و پسرش ارشامه در محلی به نام منری صرف کرده است. نمونه‌ای دیگر از این نوع مصارف، در لوح PF 0730 مربوط به سال بیست و دوم، درباره ملکه ایرتشدونه دیده می‌شود. در این سند، توزیع یک لیتر ترمو (نوعی غله) در حضور ایرتشدونه و تحت نظارت تورمیشدومه (Turmišduma) ثبت شده است. در متن این لوح، عبارت «Irtastunakka makki» به

*Tibba
Makiš*

Before, in behalf of.
It/he/they consumed

از فعل مکی (*maki-*) به معنای خوردن، مصرف کردن. فاعل این فعل در برخی مواقع حیوانات اهلی مثل اسب است؛ در مواقع دیگر، انسان. موضوع فعل یعنی آنچه مصرف می‌شود، معمولاً غله است؛ اما غذاهای دیگر مانند شراب و آرد هم مشاهده می‌شود.

(Hallock, 1969, p. 761)

(Hallock, 1969, p. 723)

PF 691:3

"[Cattle] hh. LUGÀL ti-ib-ba ma-ak-qa."

گاوها در حضور شاه یعنی در دربار مصرف شدند.

هنکلمن معتقد است که مواد غذایی مانند گوشت، نان، شراب و دیگر خوراکی‌ها، نه تنها توسط شاه و خانواده‌اش، بلکه توسط سایر اعضای دربار و نگهبانان نیز مصرف می‌شده‌اند. او همچنین اشاره می‌کند که ایرتشدونه در سفرهای خود، نیازهایش را از منابع محلی تأمین می‌کرده؛ موضوعی که حاکی از نبود تمرکز مطلق در تأمین منابع سلطنتی است (Henkelman, 2010/1400, p. 52). در همین راستا،

هلوک با استناد به عبارت EŠŠANA Tibba Makka

والتر هینتس (Hinz, 1942, p. 347) در مجله انجمن خاورشناسی آلمان^۱، درباره این واژه بحث کرده است. همین‌طور در فرهنگ ایلامی آلمانی هینتس و کخ (Hinz & Koch, 1987, p. 323)، واژه Tibba در دو معنا مشاهده می‌شود: از نظر دلالت بر مکان یعنی در حضور و پیش رو، و از نظر زمان یعنی پیشاپیش، از پیش یا قبلاً.

DB 70: 7/8: "[The writing] v.ú ti-ib-ba be-ib-ra-qa."

این نوشته برای من یا در حضور من خوانده شد. در متن اکدی این بند نیست؛ اما در فارسی باستان هست: با صدای بلند پیش روی من خوانده شد (Patiyafrasya paišyā mā[m]).

Kitka، آن را به معنای «حضور عینی شاه یا پسر و همسر او در محل مصرف کالاها» دانسته است. این ترجمه نشان می‌دهد که منظور از این عبارت، مصرفی سازمان‌یافته و در چارچوب قدرت سلطنتی بوده، نه فقط حضور پادشاه بر سر سفره. این نکته نشان می‌دهد که این اقلام نه تنها در چارچوب ضیافت‌های شاهانه، بلکه ممکن است در جریان سفرهای درباری نیز استفاده شده باشند (Hallock, 1969, p. 24).

۹. نهاد خوان شاه در منابع یونانی و الواح ایلامی

مطابق با شواهد موجود در منابع یونانی و الواح باروی تخت جمشید، «خوان شاه» نه تنها مفهومی آیینی یا تشریفاتی، بلکه نهادی سازمان‌یافته، چندلایه و کارکردگرا بوده است که مدیریت مصرف و توزیع گسترده کالاها و منابع در سطح دربار را بر عهده داشته است. متون ایلامی، به ویژه الواح باروی تخت جمشید، به شیوه‌ای نظام‌مند اقلامی چون گندم، جو، گوشت، ماکیان، شراب و فرآورده‌های لبنی مانند پنیر و روغن حیوانی را در قالب جیره‌های غذایی ثبت کرده‌اند؛ باین حال، بسیاری از چاشنی‌ها و خوراکی‌های تجملی که در متون یونانی، همچون آثار پولیانوس (Ponticulus) و هراکلیدس (Heraclides)، ذکر شده است، در این اسناد وجود ندارند. این نبود می‌تواند ناشی از تولید نشدن محلی این اقلام یا وابستگی آن‌ها به منابعی خارج از نظام اقتصادی تخت جمشید باشد (Hallock, 1969, p. 54).

هراکلیدس گزارش می‌دهد که «سفره - خوان شاهی» (βασιλέως καλούμενον) تنها برای شاه، خانواده سلطنتی و مقامات عالی‌رتبه تدارک نمی‌دیده، بلکه منابع آن در خدمت تغذیه نگهبانان سلطنتی نیز قرار داشته است (Almagor, 2018). این توزیع، بنابر

الواح، در قالب جیره‌هایی با عنوان‌هایی چون EŠŠANA Tibba ثبت شده است که به خوراک اسبان و دیگر حیوانات دربار اشاره دارد (Kuhrt, 2007, p. 610; Athenaeus, 1957, p. 145a-146a). همچنین پولیانوس از مصرف روزانه گوشت اسب، غزال و ماکیان در دربار هخامنشی یاد می‌کند؛ این حیوانات در الواح باروی تخت جمشید به طور مستقیم ثبت نشده‌اند؛ اما احتمالاً به نهادهای خاص سلطنتی تعلق داشته‌اند یا در پردیس‌های شاهی نگهداری می‌شده‌اند. همچنین از مصرف روزانه بیست و پنج هزار و هفتصد و بیست «آرتبه» (معادل حدود هفتصد و هفتاد و یک هزار و ششصد لیتر) گندم سخن می‌گوید؛ رقمی که بسیار بیشتر از مقادیر ثبت شده در اسناد تخت جمشید است، حتی در سال بیست و یکم سلطنت داریوش که بیشترین میزان ثبت شده یعنی دویست و سه هزار و سیصد و هفده لیتر گزارش شده است (Polyaenus, 1793). این تفاوت ممکن است ناشی از کاستی در حفظ اسناد ایلامی یا تفاوت در رویکرد منابع باشد؛ چراکه منابع یونانی اغلب در پی ارائه تصویری فراگیر و گاه اغراق‌آمیز از دربار بوده‌اند؛ در حالی که اسناد ایلامی فقط بازتاب‌دهنده اقلامی هستند که در چارچوب اقتصاد تخت جمشید تولید یا ثبت شده‌اند. برخلاف تصور رایج که «خوان شاه» را ضیافت تشریفاتی صرف می‌داند، این مفهوم در واقع بخشی از یک نظام اداری منسجم و نهادینه شده در ساختار اقتصادی و سیاسی شاهنشاهی هخامنشی بود. از این منظر، «خوان شاه» نه تنها نمادی از شکوه سلطنت، بلکه ابزاری کارآمد برای مدیریت، نظارت و توزیع منابع در دربار و حتی در سطوح عالی اداری به شمار می‌رفت (Henkelman, 2010/1400, p. 56-57).

۱۰. سفرهای ملکه ایرتشدونه و دریافت جیره و مواجب زنان دربار دوران هخامنشی، برخلاف تصور رایج، از مسئولیت‌های دیوان‌سالاری جدا نبودند و همواره موظف به محاسبه و پاسخ‌گویی در قبال درآمدها و مخارج املاک خود بودند. نمونه‌ای از این نقش مدیریتی را می‌توان در لوح PF 1837 مشاهده کرد؛ جایی که ایرتشدونه به شلّمته فرمان می‌دهد تا صد لیتر شراب از موجودی ملک او در کوکَنکن به یک حسابرس به نام کَمشَبَنه تحویل دهد. این مقدار شراب به‌وضوح حقوق شخصی حسابرس نبوده و احتمالاً برای تأمین نیازهای کورتش‌ها (کارگران و کارکنان) استفاده می‌شده است. کَمشَبَنه پس از دریافت شراب، آن را به کارمندی دیگر به نام ایرتیمه در همان محل تحویل داده است. ایرتشدونه به‌طور منظم به مناطق مختلفی از جمله هگمتانه، هور^۱، منری، تخت جمشید و اوتیتی سفر می‌کرده است. این مسافرت‌ها با هدف نظارت بر املاک و مدیریت منابع صورت می‌گرفته است. علاوه بر این، شواهد غیرمستقیم حاکی از آن است که او املاکش در مَتَن، اورندوش و کوکَنکن را نیز در دوره‌های زمانی مشخص بازدید می‌کرده است (Henkelman, 2010/1400, p. 67). در این میان، در سند (NN 2523) به تخصیص سیصد لیتر شراب به فردی به نام ایرتَنه پرداخته شده است. ایرتَنه نقش گزارش‌دهنده را ایفا می‌کرد و به نظر می‌رسد که این مقدار شراب مختص توزیع میان کارگران ایرتشدونه

بوده است. در متن دیگری (NN 1137) به شکایت مَوَدَنَد (Maudanda) از شهر اورندوش اشاره شده است؛ شکایتی که درباره دریافت نکردن بخشی از سهمیه شراب تعیین‌شده مطرح شده بود. این سهمیه پیش‌تر به فرمان ایرتشدونه تخصیص یافته بود؛ اما به مقصد نرسیده بود. ایرتشدونه در پاسخ به این شکایت، فرمان داد تا این مقدار شراب از اولهی کوکَنکن تأمین شود. بررسی و حسابرسی این تخصیص احتمالاً توسط کارمندان خود ایرتشدونه صورت گرفته بود (Henkelman, 2010/1400, p. 67).

۱۱. زنان کارگر در خدمت ملکه ایرتشدونه

بررسی الواح تخت‌جمشید نشان می‌دهد که در دوران داریوش، توجه ویژه‌ای به عدالت اجتماعی و حمایت از ناتوانان می‌شده است. کودکان، زنان و کارگران کم‌درآمد از خدمات حمایتی برخوردار بودند و دستمزدها بر اساس مهارت و سن طبقه‌بندی می‌شد. حقوق زنان نسبت به مردان تقریباً برابر بود و می‌توانستند کار نیمه‌وقت انتخاب کنند تا وظایف خانوادگی خود را بهتر مدیریت کنند (کخ، ۱۳۸۶، ص. ۲۷۰، ۳۴۶). همسران داریوش نیز ملزم به رعایت نظم دیوانی و حسابرسی دقیق املاک خود بودند (کخ، ۱۳۸۶، ص. ۳۴۶). در مجموعه‌ای از الواح تخت‌جمشید (PF 1128, PF 1183, PF 1184)، به گروهی از کارگران زن با عنوان پَشَپ (Pašap) اشاره شده است که در خدمت ایرتشدونه فعالیت می‌کردند. بر اساس لوح PF 1128، نود و هفت زن از گروه پَشَپ، به‌طور منظم جیره‌ای شامل غلات اصلی و دویست و نود و یک لیتر آبجو دریافت می‌کردند. این جیره که با عنوان سَت (Sat) و به معنای غذا شناخته می‌شد، توسط زیتَرَمَسَنه (Zitramasana) در

^۱ هور (Hunar) در متون بابلی و ایلامی با نام‌هایی مانند Huhnur یا Hunnir نیز شناخته می‌شود. موقعیت مکانی احتمالاً در دره تنگ‌کمان است که ناحیه فہلیان را به اردکان و از آنجا به شیراز وصل می‌کند. این ناحیه محل دریافت، ذخیره‌سازی، و توزیع گسترده غله، دانه ترمو و آبجو بوده و نقش مهمی در تأمین نیازهای دربار و نهادهای دولتی داشته است (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۱۱۷).

مستقر بودند، اختصاص دادند. این سهمیه را که ایرتشدونه تنظیم کرده بود، در ماه دوم و سوم همان سال در مجموع به صد و شانزده زن تعلق گرفت و هر کدام به طور متوسط پنج لیتر در ماه دریافت کردند (Hallock, 1969).

هلوک اصطلاح پَشپ را ترجمه نکرده است؛ اما والتر هیتس در ابتدا آن را به «قالی باف» تعبیر کرد و در بررسی‌های بعدی، این تعبیر را به «خیاط زن» اصلاح کرد (Hinz, 1976/1386, p. 357)؛ با این حال، بر پایه پژوهش‌های بروسیوس، پَشپ به حرفه‌ای خاص اشاره ندارد؛ بلکه نوعی طبقه‌بندی اختصاصی از نیروی کار زنان است که در مشاغل گوناگون فعالیت می‌کرده‌اند (Brosius, 1996/1389, p. 208). به جای آنکه هر شغل بر اساس نوع فعالیت یا میزان پرداخت متمایز شود، این اصطلاح به گروهی خاص از کارگران زن اطلاق می‌شده که احتمالاً در حوزه‌هایی چون بافندگی و خیاطی مشغول به کار بوده‌اند (Brosius, 1996/1389, p. 219). صفایی باور دارد در بسیاری از متون، گروه پَشپ با فعالیت‌هایی چون بافندگی مرتبط دانسته شده‌اند؛ اما شواهد موجود نشان می‌دهد که تولیدات آنان لزوماً به تهیه پوشاک محدود نبوده است. این گروه نه تنها با مقاماتی چون ایرتشدونه در ارتباط بوده‌اند، بلکه در متونی درباره ایردبمه نیز به آنان اشاره شده است؛ موضوعی که حاکی از گستردگی نقش و حضور این زنان در حوزه‌های مختلف اداری و اقتصادی شاهنشاهی است. از سوی دیگر، تحلیل الواح ایرتشدونه نشان می‌دهد که نیروی کار تحت نظارت او تنها به بافندگان محدود نبوده، بلکه شامل گروه‌های متنوعی

روستای لیدومه^۱ تأمین و از سوی ایرتشدونه^۲ در سال بیست و یکم پادشاهی داریوش تنظیم شده بود. طبق اطلاعات موجود در این لوح، هریک از این زنان ماهانه نیم لیتر آبجو دریافت می‌کردند که این مقدار برای شش ماه کفایت می‌کرد. لوح PF 1183 به تخصیص صد و هشتاد لیتر شراب اشاره دارد که توسط شییانه (Šiyāna) برای مسدیشنه (Masdayašna) و همراهانش فراهم شده بود. این مقدار به عنوان جیره‌ای ویژه با عنوان زَشِیزَم (Zašizam) به کارگران زنی داده شد که معیشت آنان بر اساس دریافت جیره تأمین می‌شد. این توزیع در ماه‌های پنجم، ششم و هشتم از سال بیست و یکم سلطنت داریوش انجام شد و سهمیه آنان را مردوگه تعیین کرده بود. بر اساس تقسیم‌بندی ذکر شده، برای هر بیست نفر از این کارگران زن، ده لیتر شراب در نظر گرفته شده بود. لوح PF 1184 نیز به توزیع آبجو توسط کَرِیوزَه (Karayaua) اشاره دارد. در این لوح، ایرتشدونه و همراهانش آبجو را به عنوان جیره‌ای با عنوان زَنَم^۳ به زنان گروه پَشپ که در ناحیه هیدلی^۴

۱. لیدومه (Liduma) با هشتاد بار تکرار، پنجمین مکان پرتکرار در الواح تخت جمشید است و ارتباط نزدیکی با هور، هیدلی و میرندو دارد، همچنین به ندرت در متون جیره‌بندی برای سفر ذکر شده؛ اما به عنوان توقفگاهی معمولی در جاده اصلی شوش به تخت جمشید شناخته می‌شود (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۱۱۰).

۲. ایرتشدونه (Iršena) بین سال‌های ۴۹۸-۵۰۵ ق.م، به عنوان کوردبکش (تقسیم‌کننده ارشد) در دوره داریوش بزرگ فعالیت می‌کرد. او زیر نظر پرنکه و زیشویش، وظیفه صدور فرمان‌ها و نیز نظارت بر توزیع جیره‌ها را بر عهده داشت و از طریق اسناد مهرشده «هَلَمی» فرمان‌های خود را ابلاغ می‌کرد. او مسئول سهمیه‌بندی و نظارت بر توزیع مواد غذایی به کارگران زن در نواحی مختلف مانند هیدلی و لیدومه بود (PF 1368, PF 1946, PF 1184, PF 1128).

۳. زَنَم (Zānam) نوعی پاداش ویژه است (Safaei, 2025, p. 35).

۴. هیدلی (Hidali) پنجاه و یک بار در متون تخت جمشید ذکر شده است. این مکان بیشتر در متون جیره‌بندی برای سفر آمده و به عنوان

توقفگاهی مهم در مسیر تخت جمشید به شوش عمل می‌کرد (ارفعی، ۱۳۸۷، ص. ۱۰۶).

بهبود یابند و نوزادان خود را بهتر تغذیه کنند، به‌ویژه که تغذیه نوزادان از شیر مادر در این دوران مرسوم بوده است (Briant, 1996/1378, p. 723).

نتیجه‌گیری

با تکیه بر تحلیل‌های دقیق و شواهد مستندی که در این پژوهش ارائه شد، اکنون می‌توان به یک جمع‌بندی نظام‌مند و تحلیلی دست یافت که زوایای گوناگون نقش ایرتشدونه را در ساختار اداری و اقتصادی شاهنشاهی هخامنشی روشن می‌سازد. فرضیه اصلی پژوهش، مبنی بر اینکه ایرتشدونه از جایگاهی مستقل، نهادینه و کارآمد در ساختار اقتصادی و اداری هخامنشیان برخوردار بوده، با اتکا به داده‌های اسنادی و منابع تاریخی به‌روشنی تأیید می‌شود. برخلاف تصور رایج از زنان درباری به‌عنوان چهره‌هایی تشریفاتی و حرم‌نشین صرف، شواهد نشان می‌دهد که ایرتشدونه مسئولیت‌های اجرایی و مالی گسترده‌ای داشته است. او مالک اراضی بسیاری در مناطق مختلفی همچون کوکَنَن، مَتَنَن و میرندو/اورندوش بود و از طریق شبکه‌ای از کارگزاران اختصاصی، بر توزیع جیره‌ها، دریافت کالاها و حسابرسی منابع، نظارت مستقیم داشت. استفاده از مهر شخصی، صدور مستقل احکام مالی، مدیریت املاک خصوصی در قالب اولیه‌ها و مشارکت مداوم در سفرهای نظارتی، مؤید آن است که نقش ایرتشدونه در نظام حکمرانی هخامنشی، کاملاً سازمان‌یافته و نهادینه بوده است. ایرتشدونه مسئولیت‌هایی مشخص در حوزه‌های مدیریتی و اقتصادی بر عهده داشته است. جیره‌های ماهانه را تعیین می‌کرد، عملکرد کارکنان را ارزیابی و حتی در برخی مواقع شکایت‌های مالی را پیگیری می‌کرد. به‌کارگیری نظام حسابداری دقیق، واگذاری مسئولیت

از کارگران با وظایف و مهارت‌های مختلف می‌شده است (Safaei, 2025, p. 255).

۱۲. امتیازهای ویژه مادران در دستگاه ملکه ایرتشدونه

یکی از دسته‌بندی‌های مهم در الواح باروی تخت‌جمشید، اسنادی هستند که به تخصیص جیره‌های ویژه برای زنانی اشاره دارند که به‌تازگی فرزندی به دنیا آورده‌اند. این جیره‌های تکمیلی، که برای مدت یک ماه اعطا می‌شد، شامل غلات، شراب و آبجو بود و به‌وضوح میان مادران دارای فرزند پسر و دختر تمایز قائل می‌شد. به‌طور کلی، مادرانی که پسر به دنیا می‌آوردند، دو برابر بیشتر از مادرانی که دختر زاییده بودند، جیره دریافت می‌کردند (Brosius, 1996/1389, p. 226).

بر اساس لوح PF 1235، مادران دارای فرزند پسر بیست لیتر غله و ده لیتر شراب دریافت می‌کردند؛ درحالی‌که سهم مادران دارای فرزند دختر، ده لیتر غله و پنج لیتر شراب بود. همین الگو در لوح PF 1236 نیز تکرار شده است؛ در این سند در ماه اول سال بیست و سوم پادشاهی داریوش، بَکَرَدُوش (Bakaradduš) کارگزار منطقه مَتَنَن، به فرمان مردوکه، ده لیتر از نوعی غله که در متون سومری با علامت ŠE.GIG آمده است، به‌همراه ده لیتر غله‌ای دیگر با ماهیتی نامشخص که در گزارش هلوک (1996, p. 353) با نشان سومری ŠE.X مشخص شده، به دو زن که نوزاد پسر زاییده بودند، تخصیص داده است. در مقابل، زنی که دختری به دنیا آورده بود، به میزان نیم لیتر از غله نوع نامشخص ŠE.GIG و نیم لیتر از نوع نامعلوم ŠE.X دریافت کرد. این سه زن، کارگران پَشَب ایرتشدونه در منطقه مَتَنَن بودند. این اسناد گوناگون نشان می‌دهند که این جیره‌های تکمیلی علاوه‌بر جیره‌های معمول، به مادران امکان می‌داد تا سریع‌تر

به مقامات محلی، استفاده از ذخایر اختصاصی برای ضیافت‌ها یا مصرف سالیانه، و نقش او در نهاد «خوان شاه»، همگی گویای فعالیت او در قالب یک نهاد مالی و اداری تقریباً مستقل است. افزون‌بر این، نظام جیره‌دهی ویژه برای زنان باردار یا مادران دارای فرزند پسر، نشان‌دهنده تأثیر ایرتشدونه بر حوزه‌های اجتماعی و نقش او در کارکردهای حمایتی نیز هست. این پژوهش از نظر روش‌شناسی نیز حائز اهمیت است؛ چراکه با عبور از روایت‌های ثانویه یونانی و تکیه بر تحلیل مستقیم اسناد ایلامی تخت جمشید، توانسته است تصویری دقیق‌تر از جایگاه ایرتشدونه در ساختار اقتصادی شاهنشاهی هخامنشی ارائه دهد. بر این اساس، ایرتشدونه را باید نه فقط به عنوان همسر داریوش و دختر کوروش، بلکه به مثابه یکی از مدیران اقتصادی مقتدر و کارآمد این دوره تلقی کرد که بر پایه مشروعیت سیاسی و جایگاه خاندانی خود، نقش فعالی در اداره کشور ایفا می‌کرد. در آینده با انتشار کامل الواح تخت جمشید، بی‌تردید شناخت ما از ابعاد دیگر ملکه ایرتشدونه، گسترده‌تر خواهد شد.

منابع

- ارفعی، عبدالمجید (۱۳۸۷). *گل‌نشته‌های باروی*
 Briant, P. (1996). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire* (M. Thaqibfar, Trans.; Vol. 1). Toos Publishing. [In Persian]
 Brosius, M. (1996). *Women in ancient Persia* (H. Moshayekh, Trans.). Hermes. [In Persian]
 Hallock, R. T. (1969). *Persepolis Fortification Tablets*. The Oriental Institute of the University of Chicago.
 Henkelman, W. F. (2010). Consumed Before the King: The Table of Darius, that of Irdabama and Irtašduna, and that of his Satrap, Karkiš. (Y. Safaei & H. Nikrosh, Trans.). In *The King and the Elites in the Achaemenid Empire* (pp. 41-1213). National Museum of Iran. [In Persian]

- تخت جمشید: متن‌های Fort و Teh. مرکز. بریان، پی‌یر (۱۳۷۸). *تاریخ شاهنشاهی هخامنشی از کوروش تا اسکندر* (مرتضی ثاقب‌فر، مترجم؛ ج. ۱). توس. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۹۶).
 بروسیوس، ماریا (۱۳۸۹). *زنان هخامنشی در ایران باستان* (هایده مشایخ، مترجم). هرمس. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۹۶).
 کخ، هایدماری (۱۳۸۶). *از سخنان داریوش* (پرویز رجبی، مترجم). کارنگ. (اثر اصلی منتشر شده در ۲۰۰۰).
 هنکلن، ووتر (۱۴۰۰). *صرف‌شده در پیشگاه شاه: خوان داریوش، ایردبمه، ایرتشدونه و کرکیش، شهر داریوش (یزدان صفایی و حمیدرضا نیک‌روش، مترجمان). در شاه و نخبگان در شاهنشاهی هخامنشی* (صص. ۴۱-۱۲۳). موزه ملی ایران. (اثر اصلی منتشر شده در ۲۰۱۰)
 هرودوت (۱۳۸۹). *تاریخ هرودوت* (مرتضی ثاقب‌فر، مترجم؛ ج. ۳، ۷). اساطیر.
 هینتس، والتر (۱۳۸۶). *داریوش و ایرانیان: تاریخ فرهنگ و تمدن هخامنشیان* (پرویز رجبی، مترجم). نشر ماهی. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۷۶)

References

- Almagor, E. (2018). *Herakleides of Kyme* (689). In Jacoby Online. Brill's New Jacoby, Part III, (I. Worthington, Ed.). Leiden.
 Aperghis, G. G. (1999). Storehouses and Systems at Persepolis: Evidence from the Persepolis Fortification Tablets. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42(2), 193-152.
<https://www.jstor.org/stable/3632334>
 Arfaei, A. (2008). *The Persepolis Fortification Tablets: Fort and Teh Texts*. Markaz Publishing. [In Persian]
 Athenaeus. (1957). *Athenaeus: The Deipnosophists* (Vol. 2) (Loeb Classical Library, No. 208). Heinemann-Harvard.

- Herodotus (2010). *The Histories* (M. Thaqibfar, Trans.; Vol. 3 & 7). Asatir. [In Persian]
- Hinz, W. (1942). Zur Behistun-Inschrift des Dareios. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 96(2), 326–349.
<https://www.jstor.org/stable/43368683>
- Hinz, W., & Koch, H. (1987). *Elamisches Wörterbuch*. (Vol. 1 & 2). D. Reimer.
- Hinz, W. (1976). *Darius and the Persians: History, Culture, and Civilization of the Achaemenids* (P. Rajabi, Trans.). Mahi Publishing. [In Persian]
- Koch, H. (2000). *From the Words of Darius* (P. Rajabi, Trans.). Karang. [In Persian]
- Kuhrt, A. (2007). *The Persian Empire: A corpus of sources from the Achaemenid period*. Routledge.
- Polyaenus (1793). *Stratagems* (R. Shepherd, Trans., Book 4, Chapters 1–3). Attalus.
<https://www.attalus.org/info/polyaenus.html>
- Root, M. C. (2021). Imperial social economies: The royal wife Irtašduna and her seal (PFS 38). In T. Daryaee & R. Rollinger (Eds.), *Iran and its histories: From the beginnings through the Achaemenid Empire. Proceedings of the First and Second Payravi Lectures on Ancient Iranian History* (pp. 189-238). Harrassowitz Verlag.
- Safaei, Y. (2016). Achaemenid Women: Putting the Greek Image to the Test. *Talanta*, (48–49), 101–132.
<https://shs.hal.science/halshs-03237858>.
- Safaei, Y. (2025). Persian Female Weavers in the Persepolis Economy. In: Nathalie Kallas (Ed.), *Bridging the Gap: Disciplines, Times, and Spaces in Dialogue*, vol. 2. Sessions 3, 7 and 8 from the Conference Broadening Horizons 6 Held at the Freie Universität Berlin, 24–28 June 2019. Oxford: ArchaeoPress. P. 247–259.
- Tavernier, J. (2007). Iranica in the Achaemenid Period (ca. 550–330 B.C.): Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords, Attested in Non-Iranian Texts. *Journal of Near Eastern Studies*, 71(1), 133–135. <https://doi.org/10.1086/664512>